

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

BEDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. CVIII.

1912, II B.

XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

—♦—♦— Загінчено 24/V с. с. 1912. —♦—♦—

Miscellanea.

Памяти Евгена Голубінского.

Одійшов ще оден визначний представник історичної науки взагалі і великоруської зокрема. По Ключевскім, найвизначнішим з сучасних великоруських істориків — Голубінскій, найбільший на ниві історії церкви, якого взагалі мала коли небудь ея дисципліна не тільки в Росії, але і в цілій Словянщині. Сей другий, що вправді вже давно був зломлений тяжкою працею і невідрадними її обставинами, що передчасом надломили його духові сили і зробили повним інвалідом за кілька літ перед смертю; його смерть — тільки нагода для об'єктивної оцінки його заслуг, його трудів, його індивідуальности; як активна наукова сила — він перестав існувати далеко скорше.

Самі собою стають поруч себе сї два представники великоруської історичної науки — Ключевскій і Голубінскій. Вихованці тойж самої духовної верстви і духовної школи, ученики московської академії й її професори від початку і до кінця своєї наукової діяльности, многозаслужені представники двох споріднених дисциплін, що часто робили над тими самими питаннями (в агіографії) — і заравом такий різкий контраст між самими їх індивідуальностями. Оден улюбленець долі, який міг зіставати ся своїм і в тій духовній шкслі, яка його виростила, і серед поступових наукових кругів, в широких кругах молодіжи і в офіціальних та двірських кругах, чоловік популярний і безсумніву — жадний популярности, широкої аудиторії. Другий — учений аскет, цілою душею відданий тому, що вважав науковою правдою, готовий перетерпіти все задлятого, аби обстояти свободу своєї

думки, незвичайно дражливий на пункті своєї оригінальності і незалежності. Чоловік з темпераментом старих релігійних еретиків, що своїм складом пригадує якого-небудь Авакума або інших представників церковної опозиції. Учений тої міри — котрому одначе до кінця життя приходило ся воювати з духовною цензурою, що клала своє veto на його писання і деяким так таки й ніколи не дала побачити світу. Індивідуальність сувора і суцільна, котра своєю щирістю й глибоким відданем змушує забувати і її наукову зарозумілість і односторонність судів, в імя піетизму до наукової правди, котрій служила.

Спомини одного з ближших до Голубінського людей, повірника його інтимних розмов, котрому він диктував свої спогади в останніх руках, появивши ся недавно,¹⁾ додали різні характеристичні подробиці до сеї цікавої і рідкої фігури — але основні прикмети її проступали так виразно в писаннях покійного історика, завдяки його суб'єктивізму, котрого він не цурав ся і не стидав ся, — що в головних рисах ся індивідуальність доста ясно вирисовувала ся перед всяким, хто уважно слідив за його науковою діяльністю.

Евген Песков, в школі тодішнім звичаєм перейменований на Голубінського — на честь земляка, професора моск. академії Ф. Голубінського, родив ся в 1834 р. в священничій родині в глухій куті Костромської губ. Перейшовши тяжку школу в лютий солигалицькій бурсі, з костромської семінарії був післаний до московської академії, де своїми здібностями і працею звернув на себе увагу звісного історика церкви професора Горського. Обережний, в школі Філарета вихований професор пробачав талановитому учневи його критичний, опозиційний дух, що так тяжко суперечив напрямкови духовної російської школи. Підправивши від себе „полицейским краснорѣчіем“ (як висловляв ся Голубінський) його курсову працю про політику візантійського правительства против еретиків, Горський добив ся, що його учень дістав ступень магістра і по недовгій службі при семінарії був приділений бакалавром (доцентом) до московської академії при його катедрі історії рускої церкви. Голубінському було тоді 27 літ. З незвичайним зав'язем увязв ся він до студій над сим слабо розробленим тоді, до офіціальних вимог і точок погляду приноровленим предметом. Він поставив своїм завданням, ділом свого життя — написати історію „рускої церкви“ до

¹⁾ В Журналі Мін. Нар. Просв. 1912, V, статя С. Смірнова.

синодальних часів з становища наукового, критичного. Свою profession de foi історика він виловив з нагоди одної критики, висловивши ся непримиреним противником „історії тупой и дгущей“, котра загніздила ся в офіціальній церковній науці, а поборником „історії настоящей, которая стремится къ тому, чтобы по возможности вѣрно и по возможности обстоятельно узнавать прошлое и потомъ стараться такъ же вѣрно и обстоятельно воспроизводить его“. Сі слова не були фразою в його устах, але з такими щирими змаганнями тяжка була доля в тій духовній школі, в яку він попав і в якій судило ся йому зіставати ся до кінця.

Його перша велика праця — немов перший вступ до задуманої історії русскої церкви — монографія про Кирила і Методія (1867), предложена в рукописи на премію академії наук, була дуже прихильно оцінена Срезневским і нагороджена великою премією — але „по обставинам цензурним“ не могла бути надрукована і зістала ся в рукописи по нинішній день. Щасливіша була його друга праця — „Краткій очеркъ исторіи церквей болгарскої, сербскої и румынскої“ (1871): вона була надрукована і не стягнула ніяких репресій на автора, навпаки — він дістав відпустку і засоби на наукову подорож до Греції й словянських земель. Вернувши ся з сеї подорожи, яку використав для ознайомлення з церковною археологією і сучасним церковним життям православних і католицьких земель, Голубінский з новою енергією взяв ся до головної праці — історії русскої церкви і до 1880 р. була готова перша частина її, два великі томи, що обіймали добу домонгольську. Але видати їх удало ся тільки завдяки Макарію, тодішньому московському митрополитови, що не тільки знайшов кошти на се виданне, але і оборонив його від атак духовної цензури: добив ся того, що сю працю пропущено і Голубінському признано за докторську дисертацію. Невважаючи одначе на митрополичу протекцію, в синодальних і взагалі офіціальних сферах її критичним „руїнним“ характером і „публіцистичною“ закраскою були в високій мірі невдоволені. Синод спеціальним указом поручив духовним академіям не признавати наукових степенів (магістра і доктора) за праці, які не мають своєю безпосередною метою оборони правдивості і авторитета православної церкви. Победоносцов, всесильний управитель православної церкви, був невдоволений критикою канонізованих в російській церкві легенд про побут на Руси апост. Андрія, про Володимирове охрещенне. Коли

скоро потім умер митр. Макарій, заговорили навіть про вида-
лення Голубінського з служби; до цього не дійшло, але Голубін-
ський зістав ся під знаком не-ласки. Победоносцов заборонив
святкувати якнебудь 25-літній юбилей його діяльності; цензура
не пропускала його писань; навіть в академічній органі не
удалось йому надрукувати продовження своєї „Історії“ — вона
спіткнула ся на митр. Алексії в 1893 р.

Все се не минуло без сліду на Голубінськім, при його
вдачі і переконаннях. Тяжко працюючи він вів жите анахорета,
не підтримуючи ніяких особистих відносин, не буваючи між
людьми. Авдіторії він не любив і не цїнив; не маючи здіб-
ностей і темпераменту лектора не мав популярности і не шукав
її. А самотню дорогу, на котрій він еднав ся з ширшим нау-
ковим світом, загрожувала йому цензура. Він не скапітулював
перед нею, але його духові сили ослабли, зломали ся в таких
неприхильних обставинах. Коли обставини покращали для нього
— се було вже занадто пізно, того давнього Голубінського вже
не було.

В 1900 р. московські Чтенія, під своєю цензурою надру-
кували першу половину другої частини його праці, присвячену
історії володимиро-московської митрополії до пол. XVI в. Книжка
ея була переслана Победоносцову і зробила на нього дуже при-
ємне вражіння; в неприхильника Голубінського він зробив ся
прихильником, радив московському товариству друкувати історію
Голубінського далі; синодальні органи перемінили зараз тон су-
проти нього. Утішений Голубінський поспішив передрукувати
в московських „Чтеніях“ перші томи історії, котрих давно вже
не було в продажі, й історію канонізації (1901—4) і став ла-
дити до друку другий том володимиро-московської доби. Але
сил не було, і скоро він мусїв облишити сю роботу, зробивши
на рукописи отсю приписку: „В маѣ 1904-го года, по приѣздѣ
домой изъ Петербурга, я принялся было за приготовленіе къ
печати 2-ой половины II тома И. Р. Ц... Но вскорѣ увидѣлъ
свое старческое безсиліе сдѣлать дѣло и оставилъ его. Да про-
ститъ мени Богъ и да простятъ люди, которыхъ интересуеть
дѣло! Е. Голубинскій. 29-го мая 1904“. (Сей том друкуеть ся
тепер, в такім виді, як він тоді лишив ся, в московських
„Чтеніях“).

Се був уже початок кінця. Очі сліпли — покійний став
диктувати свої спомини, але далі почала пропадати пам'ять.
Пять останніх літ були властиво атонією. Покійний скучав таким

прикрим житом, жадно бажав смерті, і нарешті упокоїв ся 7 (20) січня. Поховано його поруч його учителя А. Горського.

Pièce de resistance покійного зістала ся його історія церкви до-монгольської доби. Вона викликала незвичайне заінтересованне, була просто таки розхоплена і зробила дуже сильне вражінне в наукових кругах і в публіці. При тім центральним значінню, яке в до-монгольській добі мала церква, — Іолубінському прийшло ся порушити цілий ряд важних питань і з політичної історії, і з культурного життя, і в сфері оцінки жерел, і в історії письменства, і він не відступав перед ними, скрізь вносячи свій безоглядний критицизм, скрізь перепробовуючи дотеперішні погляди і на розвалинах ходячих гадок будуючи сміло власні здогади, або на підставі порівнянь, аналогій і пережитків церковного життя місцевого і грецького заповняючи прогалини там, де не ставало джерел, де уривали ся свідощтва сучасних памяток. Критичний дотеп, полемічний темперамент, той жар, котрий вносив він нерас в розслід дуже сухих і спеціальних тем, в котрих він одначе жив всім своїм житом, весь переносячись в епоху, — незвичайно впливали на читача. Живий, догепний виклад, жваві екскурси в новішні пережитки старого життя — підтримували інтерес, з котрими читались сі грубі томи — як рідко яка наукова лектура. І тепер, коли вже багато з тих здогадів показали ся помилковими, коли в інших питаннях нові дані дали інші розвязки старих загадок, коли різні проблеми історичного досліду і ставлять ся і рішають ся инакше, ся праця Іолубінського все таки зістаєть ся одним з найвизначніших утворів і мабуть довго не буде заступлена чимсь рівнож талановитим. При тім, о скільки історія церкви в до-монгольській добі головно розвиваєть ся в українських землях, в українських культурних центрах, мала і має ся праця великий інтерес і вартість також для нашої науки.

Друга частина, чи другий том, як її назвав Іолубінський, не тільки для нас не має того інтересу, як перша, але і сама по собі стоїть далеко низше від першої. Хоч автор і каже, що другу частину він приладив до друку слідом за першою, але між ними ціла безодня. Нема вже того могутнього критицизму, того розмаху мисли, тої сміливої, одноцільної концепції. Історія церковного життя перемінена в історію єрархії, галерію митрополитів, і в міру того як різні землі виходили з єрархічної власти сих митрополитів, виходять вони і з поля досліду автора.

Побачим, на скільки другий том сеї праці, не виданий за

життя автора та присвячений оглядови організації церкви і різних сторін церковного життя, пригадає нам блискучого автора історії до-монгольської доби. Але й сеї останньої досить буде для доброї й трішки його слави.

М. Грушевський.

Перше поминальне богослуження за упокої Тараса Шевченка 1862 року у Львові.

✠

ЗА ДУШУ СВ. ПАМЯТИ
Тараса
ШЕВЧЕНКА,

Славного російского вѣща, помершого дня 26 лютого 1862. рокѣ.
одѣблоса въ рокиню смерти, въ Понедѣльникъ, дня 26 лютого сего рокѣ, о 10' годнѣхъ рано въ православномъ-восточной Церкви во Францїшканской церкви въ Львовѣ

ПОМИНАЛЬНОЕ БОГОСЛУЖЕНЬЕ,

на которе всѣмъ почитателямъ еретицкобского въ панатїемъ российскъ сламенности гениа-родника запросити честь вѣщено.

Львовъ дня 26. лютого 1862.

Свѣдѣнїе Католическое

Року 1862 дня 26 руського лютого, яко в річницю смерти поета, відбуло ся вперше поминальне богослуження за нашого віща у Львові в малій православній церковці, яка находилась тоді на Францішканській улиці в глибині города. Місто тої церковці на тім же церковнім ґрунті тепер поставлена нова, okaza і значно більша православна церква.

Руську публику запросив на поминки плякатами розліплюваними і приватно розсиланими Ксенофонт Климович, тодішній головний сотрудник „Слова“, одинокої руської політичної часописи у Львові, двічі в тиждень що середи і суботи видаваної Богданом Дідицьким.